

Ebbanäs 1:14

Arkeologisk utredning inför bostadsbyggnation inom fastigheten
Ebbanäs 1:14, Mölltorps socken i Karlsborgs kommun, Västra
Götalands län

Ebbanäs 1:14

Arkeologisk utredning inför bostadsbyggnation inom fastigheten Ebbanäs 1:14, Mölltorps socken i Karlsborgs kommun, Västra Götalands län

Jönköpings läns museums dnr: 2021-346
Länsstyrelsens dnr: 431-53485-2021

Rapport, foto och ritningar: Anna Ödeén
Rapportgranskning: Mikael Nordström
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY. Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>.

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd: Fastighetskartan © Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091. Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2022

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning och metod	7
Topografi	7
Fornlämnings- och kulturmiljö	7
Tidigare undersökningar	8
Resultat	8
Kartanalys	8
Inventering	9
Söschaktning	10
Provrutsgrävning	10
Fynd	11
Utvärdering av undersökningsplanen	12
Administrativa uppgifter	14
Referenser	15
Arkiv	15
Kartmaterial	15
Referenser på webben	15
Tryckta källor och litteratur	15

Bilagor

Bilaga 1. Kartanalys	17
----------------------------	----

DEN UPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14§§ i Kulturmiljölagen samt genom direktiv och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markingrepp i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

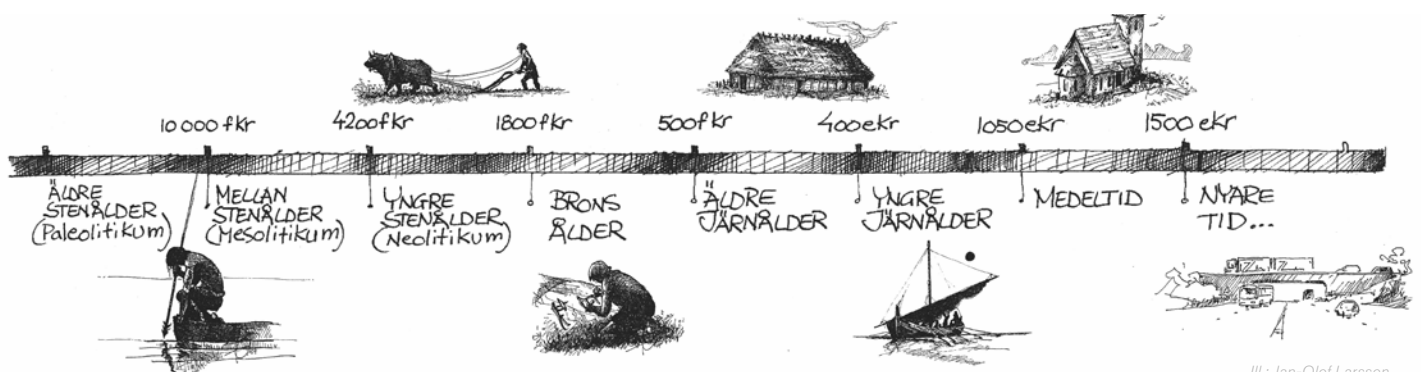
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornyfynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämningssynpunkt.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Sammanfattning

Inom det aktuella utredningsområdet påträffades inga fornlämningar.

Med anledning av Karlsborgs kommuns planer på att bygga bostäder inom fastigheten Ebbanäs 1:14 i Mölltorps socken har en arkeologisk utredning gjorts av området.

Utredningen gjordes genom en inledande kartanalys, sedan inventering av området, söschaktsgrävning med maskin och provrutsgrävning för hand.

En mindre yta av utredningsområdet har varit åker från sent 1800-tal fram till mitten av 1900-talet. Där framkom ett fåtal spår av sentida mänsklig aktivitet, dock inget som registrerades eller tillvaratogs.

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E 8gS och 64E 8gN. Skala 1:10 000.

Inledning

Våren 2022 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning på fastigheten Ebbanäs 1:14, Mölltorps socken i Karlsborgs kommun.

Beställare av uppdraget var Karlsborgs kommun och anledningen till utredningen var planerna på bostadsbyggnation av den aktuella ytan.

Fält- och rapportansvarig av den arkeologiska utredningen var Anna Ödeén, antikvarie vid Jönköpings läns museum. Kulturgeograf Ådel Vestbö-Franzén, som också är anställd vid Jönköpings läns museum, ansvarade för analysen av de historiska kartorna.

Det aktuella utredningsområdet var omkring 20 hektar stort.

Målsättning och metod

Målsättningen med utredningen var att klargöra om det fanns fornlämningar inom den aktuella utredningsytan samt om sådana påträffades preliminärt avgränsa dessa. Resultatet från arbetet skall kunna användas som underlag för Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultatet utgör också ett underlag för Karlsborgs kommuns fortsatta planering.

De metoder som användes för att nå målsättningen var dels en analys av det äldre kartmaterialet från området, dels en fältinsats genom inventering, sökschaktning med grävmaskin samt grävning av provrutor för hand.

Grävda sökschakt och provrutor mättes in med nätverks-RTK.

Topografi

Utredningsområdet låg i en svag västsluttning ner mot Kyrksjön 95–115 meter över havet. Det var mycket stenrikt och innehöll även större flyttblock. I den östra delen växte dels äldre blandbarrskog, dels nyplanterad gran med inslag av björksly. Undervegetationen bestod främst av mossa. I den västra delen, ner mot sjön, växte främst lövträd. I den övre delen framförallt hasselbuskar med en undervegetation av gräs och ormbunkar medan det utmed sjön var mer blandskog med blåbärsris som undervegetation.

Jordarten är stenig, blockig morän och berggrunden utgörs av granit (SGU:s kartvisare).

Fornlämnings- och kulturmiljö

Inom en radie av en kilometer har ett flertal stenåldersartefakter påträffats. Omkring 600 meter österut i förhållande till utredningsområdet har två stenyxor påträffats, L1962:6443–6444 (figur 1). Något längre österut, omkring en kilometer från utredningsområdet, har en flintyxa L1962:6615 och en trindyxa L1962:6199 hittats vid jordbruksarbete. Cirka 800 meter i nordvästlig riktning och utmed Kyrksjön har en stenxyxa med intilliggande kolrester hittats,

Figur 2-3. Ovan: Exempel på den stenbundna marken från ytorna öster om Forsviksvägen. Nedan: Exempel på vegetationen i området ner mot Kyrksjön.

L1961:109. Även söderut i själva samhället Mölltorp och när man grävde vid stationsområdet fann man en skafthålsyx; L1962:6440. I närområdet till det nu aktuella utredningsområdet finns med andra ord relativt gott om stenåldersindikationer.

Mölltorp var en socken redan under medeltiden och delar av kyrkan är också från den perioden (Bebyggelseregistret). Mölltorp ingick i Alvastra klostrets ägoinnehav från 1200-talet (Tollin 1995).

Det har också funnits en masugn utmed Kvarnbäcken i Mölltorp, L1962:6528. Första gången som masugnen nämns är 1725 och den producerade tackjärn som sedan förädlades till stångjärn vid bruket i Forsvik. Namnet på vattendraget antyder att kraften ur detta även har använts för driften av en kvarn. Namnet Mölltorp skrevs 1437 *Mölnatorp* där förleden *Mölna* är i betydelsen kvarn, vilket alltså också pekar mot en kvarn på platsen. I dag finns inga lämningar kvar utan vid Kvarnbäcken står sentida byggnader (Fornsök).

I övrigt när det gäller fornlämningar finns några mindre områden med röjningsrösen i närområdet. Norrut ligger L1962:6125 och L1962:6493. Söderut i utkanten av själva Mölltorp ligger L1962:7097. Alla dessa har bedömts som yngre och därför registrerats som Övrig kulturhistorisk lämning.

Tidigare undersökningar

Inga arkeologiska insatser har tidigare genomförts i närområdet till fastigheten Ebbanäs 1:14.

Resultat

Inom det aktuella utredningsområdet påträffades inga fornlämningar.

Kartanalys

Inför utredningens fältarbete genomfördes en analys av de historiska kartorna rörande Ebbanäs. Över området fanns en skogskarta rörande gårdar i Mölltorps socken från 1784, en storskifteskarta från 1804, den häradsekonomiska kartan som upprättades mellan 1877–1883 samt den ekonomiska kartan från 1959 (bilaga 1).

Det fanns inget i de äldre kartorna som gav indikationer på fornlämningar inom utredningsområdet. Masugnshagen och Masugnsbäcken strax norr om det aktuella området visar dock på närvaro av en plats intill för framställning av järn. Det har också, som beskrivs ovan, funnits en masugn inne i samhället Mölltorp, drygt en kilometer söder om platsen som benämns Masugnshagen.

Vad som kan ses i kartmaterialet från sent 1800-tal och framåt är att området direkt väster om Forsviksvägen då odlades upp. Detta såg vi också spåren av vid vår inventering genom större stensamlingar eller stendumpar som låg intill den nu igenväxta åkermarken.

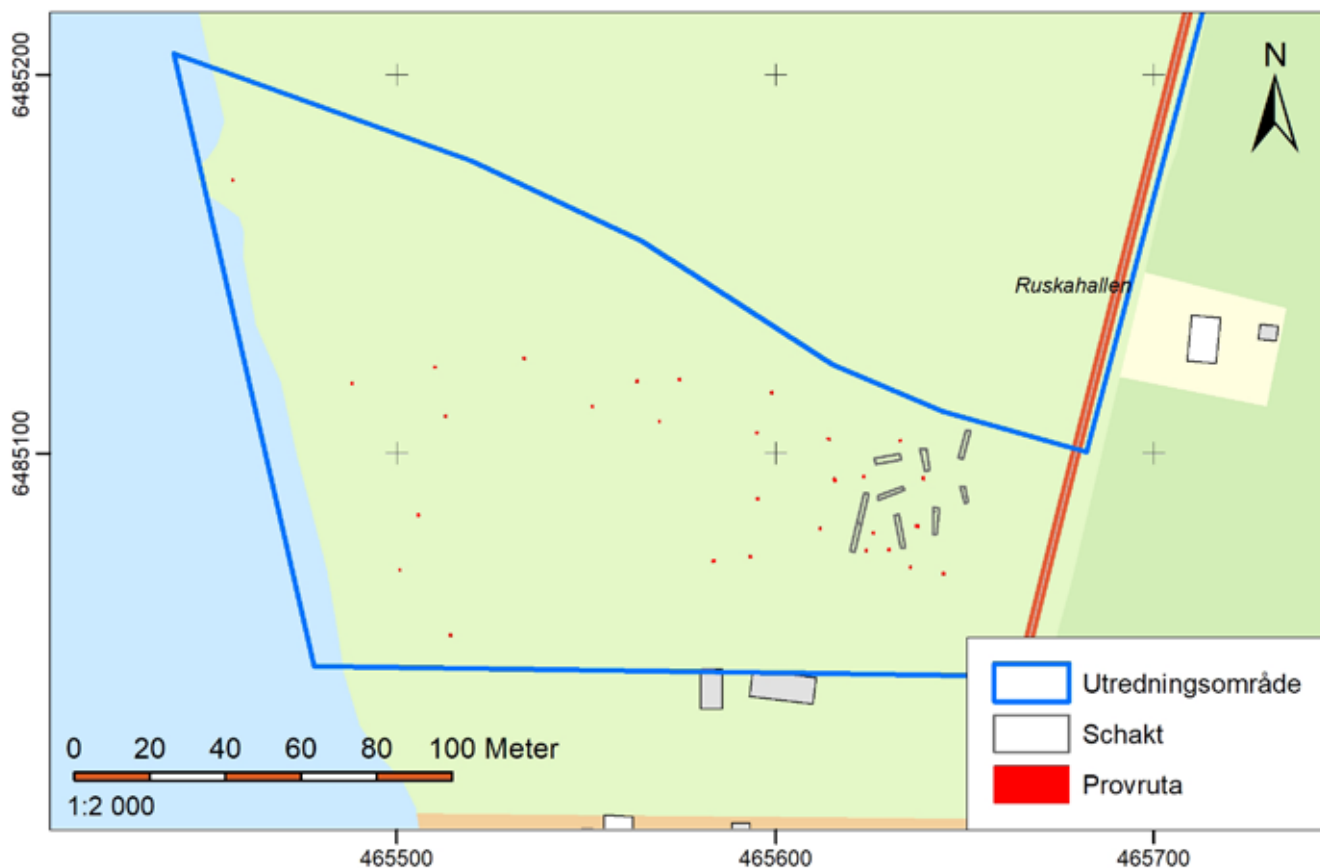
Figur 4. De schakt vi grävde inlagda på den ekonomiska kartan från 1959. Här kan man se att det var igenväxt åkermark vi grävde i.

Inventering

En inledande inventering genomfördes i mitten av mars, då också en första bedömning gjordes av hur stora delar som skulle innefattas av sökschaktning. Då området utgjordes av mycket stenig mark var det främst boplatser från stenålder som vi ansåg var realistiska att förvänta och framförallt i området ner mot Kyrksjön. Lämpligt som boplatzläge i övrigt var främst det mindre stenbemängda området där åker togs upp under sent 1800-tal och som också låg i något av ett plataläge i den svaga västslutningen (figur 4). Inom det området var det något yngre boplatser från brons- och järnålder som vi hade i åtanke. Däremot bedömdes de ytor som låg öster om Forsviksvägen som icke lämpliga boplatzlägen. De har därför endast inventerats okulärt.

En kompletterande inventering genomfördes sedan vid fältarbetets start i mitten av maj, främst för att försöka fånga upp eventuella kolningsanläggningar som bör ha försörjt masugnen i Mölltorp med det synnerligen viktiga kolet. Några sådana påträffades dock inte inom den aktuella ytan. Troligen på grund av att den var så stenig. En kolmila till exempel bör placeras på ett jämnt underlag.

Runt de ytor som var åker fram till andra hälften av 1900-talet låg ställvis röjningssten upplagd. De bildade inga direkta rösen utan utgjordes mer eller mindre av stendumpar. Vi valde att inte registrera dessa sentida lämningar.

Figur 5. Plan som visar var schakten och provrutorna grävdes.

Sökschaktning

Som beskrivits ovan grävdes sökschakten där vi ansåg att det fanns möjlighet att finna förhistoriska anläggningar eller konstruktioner knutna till boplatser.

Åtta schakt grävdes till en sammanlagd längd av 65 meter (figur 5). Djupet på schakten var 0,1–0,5 meter. Det översta, 0,2–0,4 meter tjocka lagret, bestod av matjord av brun, något sandig humus. Därunder var ett något mer grusigt urlakningslager som sedan alltmer övergick i ren undergrund av rödbrun, grusig sand. Det fanns i en del schakt också en viss järnutfällning.

Vid sökschaktningen påträffades två anläggningar vilka dock båda bedömdes som sentida; ett dike, A28 och en nedgrävning, A27 (figur 8). Dessa har inte registrerats.

Provrutsgrävning

Provrutsgrävningen tjänade till att försöka fånga upp stenåldersartefakter främst i flinta och kvarts, men även i andra bergarter som porfyr vilket har påträffats i området söder om Askersund (Holm och Lindgren 2008). Då boplatser från den här tidsperioden främst är belägna i ett strandnära läge valde vi att lägga dem i området ner mot Kyrksjön. Det fanns dock vissa morasliknande, mycket steniga och sankna områden, som vi undvek vid placeringen av provrutor.

Vi grävde sammanlagt 29 provrutor som var 0,6 × 0,6 meter stora (figur 5). Djupet på rutorna skilde sig från ytan upp mot Forsviksvägen där de var som mest 0,6 meter djupa till de stenigare, ej brukade ytorna ner mot Kyrksjön där de var som grundast 0,2 meter. Inom den gamla åkermarken bestod undergrunden av rödbrun, grusig sand medan den ner mot sjön ställvis utgjordes av ljusbrun silt. I ett par av provrutorna som vi grävde i området ner mot sjön sköt vatten upp mot botten av rutan.

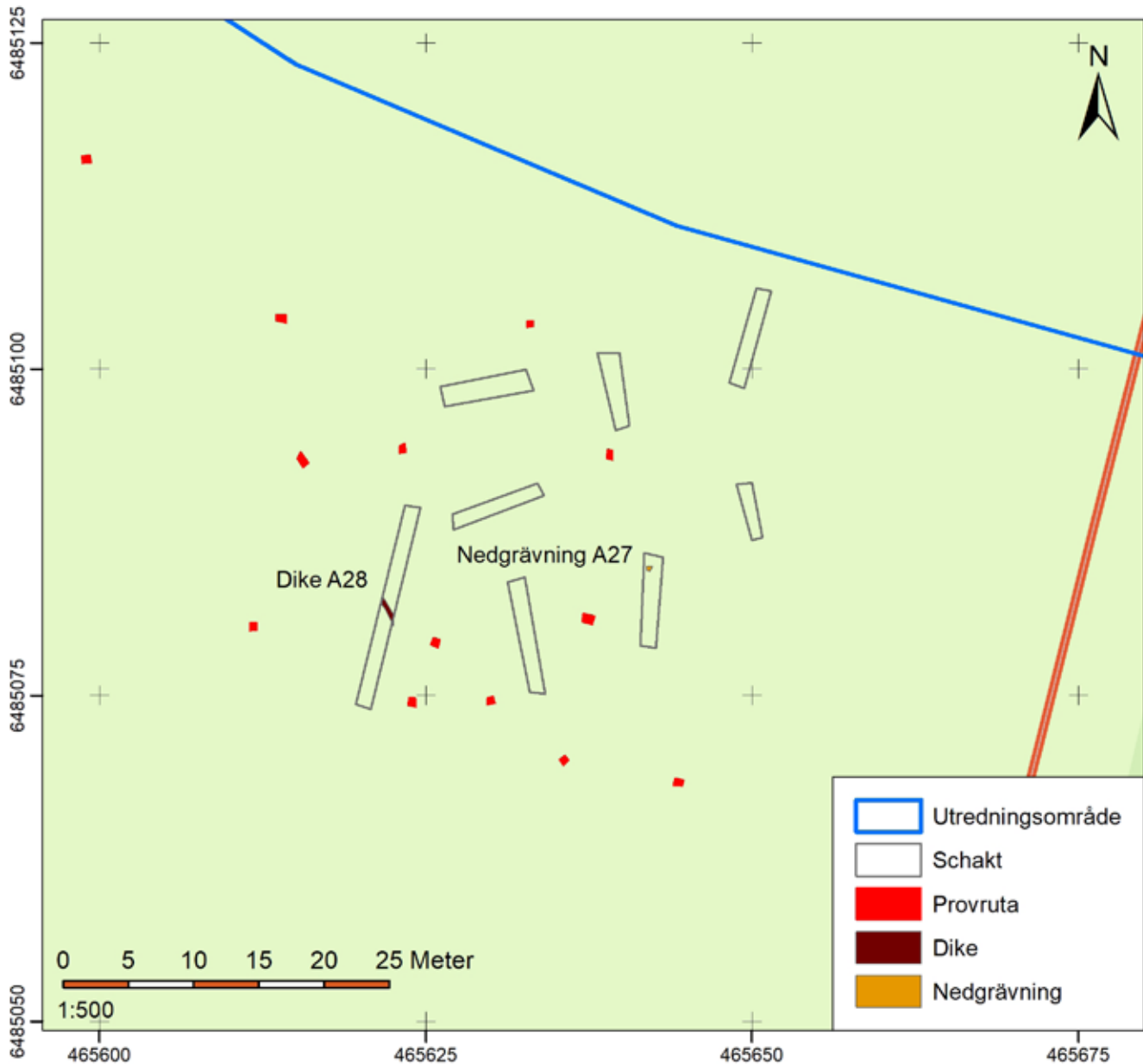
Vid provrutsgrävningen påträffades endast ett fåtal sentida fynd som tegel, obränt ben och fönsterglas. De fynd som framkom låg i den gamla åkermarken. Ner mot sjön i de mer steniga och blockrika partierna gjordes däremot inga fynd.

Fynd

Inga fynd tillvaratogs vid utredningen.

Figur 6–7. Över: arbetsbild, sökschaktning. Under: arbetsbild, Kristina Jansson gräver en provruta i området ner mot Kyrksjön.

Figur 8. Plan som visar de påträffade, sentida, anläggningarnas placering.

Utvärdering av undersökningsplanen

Enligt Länsstyrelsens förfrågningsunderlag skulle sökschaktsgrävning och inventering genomföras för att ta reda på om det fanns fornlämningar inom ytan som berördes av det planerade arbetsföretaget. I den undersökningsplan som gjordes av Jönköpings läns museum föreslogs även att ett antal provrutor skulle grävas för hand för att söka efter flint- och kvartsföremål, vilket också genomfördes. Vi anser därmed att målen för utredningen har uppfyllts.

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning görs utifrån Riksantikvarieämbetets praxis för tillämpning av kulturmiljölagen (KML). Lämningssty-
perna och deras bedömning redovisas i den så kallade *Läm-
ningstyp-listan* som är upprättad och ajourhållen av Riks-
antikvarieämbetet. Länsstyrelsen gör den slutliga bedömningen
inom ett uppdrag.

Fornlämning

Fornlämning är en lämning som är skyddad enligt kulturmil-
jölagen. För att kunna bedömas som fornlämning måste den
vara äldre än 1850. Tre kriterier måste också vara uppfyllda;
det ska vara en lämning efter människors verksamhet under
forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och
som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd
från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt
ändra eller skada en fornlämning.

Övrig kulturhistorisk lämning

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska
lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå an-
ses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för
vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel
fyndplats eller plats med tradition.

Möjlig fornlämning

Möjlig fornlämning anges för lämningar som kräver vidare
utredning för att den antikvariska bedömningen ska kunna
fastställas. Lämningsen måste vara bekräftad i fält. Möjlig forn-
lämning kan även anges för en lämning som har undersökts
i samband med en arkeologisk undersökning, men där man
inte kunnat fastställa lämningens utbredning.

Ingen antikvarisk bedömning

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit
helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller helt
förstörda. Lämningar som endast är kända via kartmaterial,
skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält,
kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

Ej fastställd

Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser till
exempel boplatslägen där en arkeologisk utredning steg 2
krävs för att eventuellt kunna finna spår som inte är synliga
ovan mark.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-53485-2021
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2022-02-28
Jönköpings läns museums dnr: 2021-346
Beställare: ..... Karlsborgs kommun
Fält- och rapportansvarig: ..... Anna Ödeén
Rapportgranskning: ..... Mikael Nordström
Fältpersonal: ..... Lotten Haglund, Kristina Jansson
och Anna Ödeén
Fältarbetstid: 2022-03-17–2022-05-25
Län: ..... Västra Götalands län
Kommun: ..... Karlsborgs kommun
Socken: ..... Mölltorps socken
Fastighetsbeteckning: ..... Ebbanäs 1:14
Belägenhet: ..... Ekonomiska kartans blad 64E
8gS och 64E 8gN
Koordinater: ..... N: 6485055 E: 465859
Koordinatsystem: ..... Sweref 99 TM
Höjdsystem: ..... RH 2000
Undersökningsyta: ..... Ca 20 hektar
Fornlämningsnummer: ..... -
Fornlämningstyp: ..... -
Tidigare undersökningar: ..... -

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ)

Kulturmiljöregistret, Forsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Kartmaterial

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se/>):

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA):

Backen: P151-11:1, Avmätning och delning 1804. Upprättad av Lars Ulrik Ljunggren.

Lantmäterimyndigheterna (LMA):

Ebbanäs: 16-möl-16a. Delning 1784.

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK):

Mölltorp J112-54-22. Häradsekonomisk karta 1877-1882.

Mölltorp 8e 7d. Ekonomiska kartan 1959.

Referenser på webben

Bebyggelseregistret (<https://bebyggelseregistret.raa.se/>)

Information om Mölltorps kyrka.

SGU:s Kartvisare (<https://apps.sgu.se/>)

Berggrund och jordarter

Tryckta källor och litteratur

Holm, Jenny och Lindgren, Christina. 2008. *Tre mesolitiska boplatser vid Fornvätterns strand. Undersökning riksväg 49, delen Subbestorp-Gustavstorp Närke, Askersunds socken, Åviken 1:1, Torstorp 1:2, RAÄ 205, RAÄ 211 och RAÄ 212.* UV Bergslagen, rapport 2008:17. Örebro.

Tollin, Claes. 1995. *Ågodomäner och sockenbildning i västra Östergötland. En rumslig studie om kyrkliga upptagningsområden och ägarförhållanden vid tiden för Alvastra klostrets grundande.* Avdelningen för agrarhistoria Sveriges lantbruksuniversitet. Uppsala

Bilaga 1. Kartanalys av Ådel Vestbö-Franzén

Kartanalys Ebbanäs, Mölletorps socken, Vadsbo härad, Västra Götalands län.

Kartanalysen över Ebbanäs utgår dels från en skogskarta över gårdar i Mölletorps socken från 1784, dels storskifteskartan över Ebbanäs inägor från 1804. Därtill kommer den häradsekonomiska kartan som upprättades mellan 1877–1883 och den ekonomiska kartan från 1959.

Skogs- eller utmarkskartan täcker de delar av Ebbanäs som var skog-, hagmark eller utmark 1784, bland annat en beteshage i byns nordvästra del och utredningsområdets mellersta del. Mest intresse ur namnsynvinkel utgör Masugnshagen och Masugnsbäcken som vidtar i norr strax utanför utredningsområdet. Någon fördjupning med hänvisning till var en eventuell masugn har funnits ger dock karttexten inte.

Beteshagen, som på kartan markerats med ett W, beskrivs som intagen av skogen och något beväxt med gran-skog samt ganska stenbunden. Skogsmarken, littera K, som täcker nästan hela utredningsområdet beskrivs som Ebbanäs odalägor och ingick därmed inte i lantmäteriförrettningens delniningsuppdrag och har därför inte heller beskrivits närmre.

År 1804 karterades Ebbanäs inägor för storskifte. Den förre detta beteshagen var då åter utlagd till skog medan utredningsområdets södra och västligaste del bestod av ängar med de föga poetiska namnen Väster- och Österängen. Den väg som delade de två ängarna i en östlig och en västlig del är identisk med den som fortfarande går genom området i närmast nord-sydlig riktning.

Kring 1880-talet hade Ebbanäs utvidgat sina åkrar och nu fanns åkermark inom den del av utredningsområdet som utgör en västlig utlöpare. Ytterligare en mindre åkeryta hade tagits upp strax nordost därom motsvarande den minimala fastigheten Ruskahallen på ekonomiska kartan. Dessa åkrar fanns kvar på den ekonomiska kartan från 1959 men har i dag lagts ner. Namnet Ruskahallen har inte belagts i några av de äldre kartorna.

Ur fornlämningsynvinkel ger de äldre kartorna ingen information och ej heller med hänsyn till intressanta landskapliga element. Dock visar namnet Masugnshagen att en sådan bör ha funnits i trakten tidigare och kan eventuellt ha bäring på utredningsområdets nordligaste del

Källor:

LMA:

Ebbanäs: 16-möl-16a, delning 1784

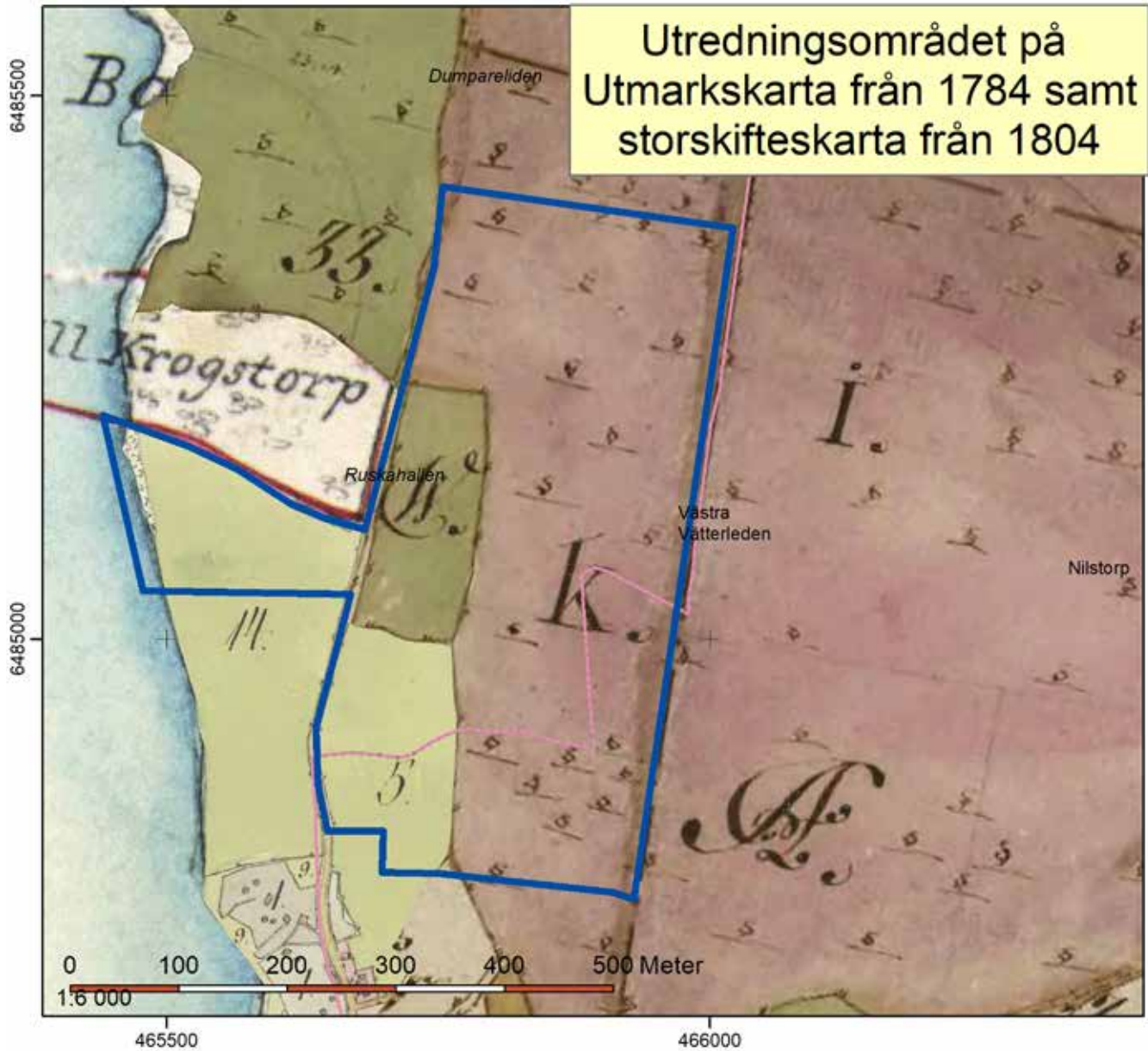
LSA:

Backen: P151-11:1, avmätning och delning 1804, Lars Ulrik Ljunggren

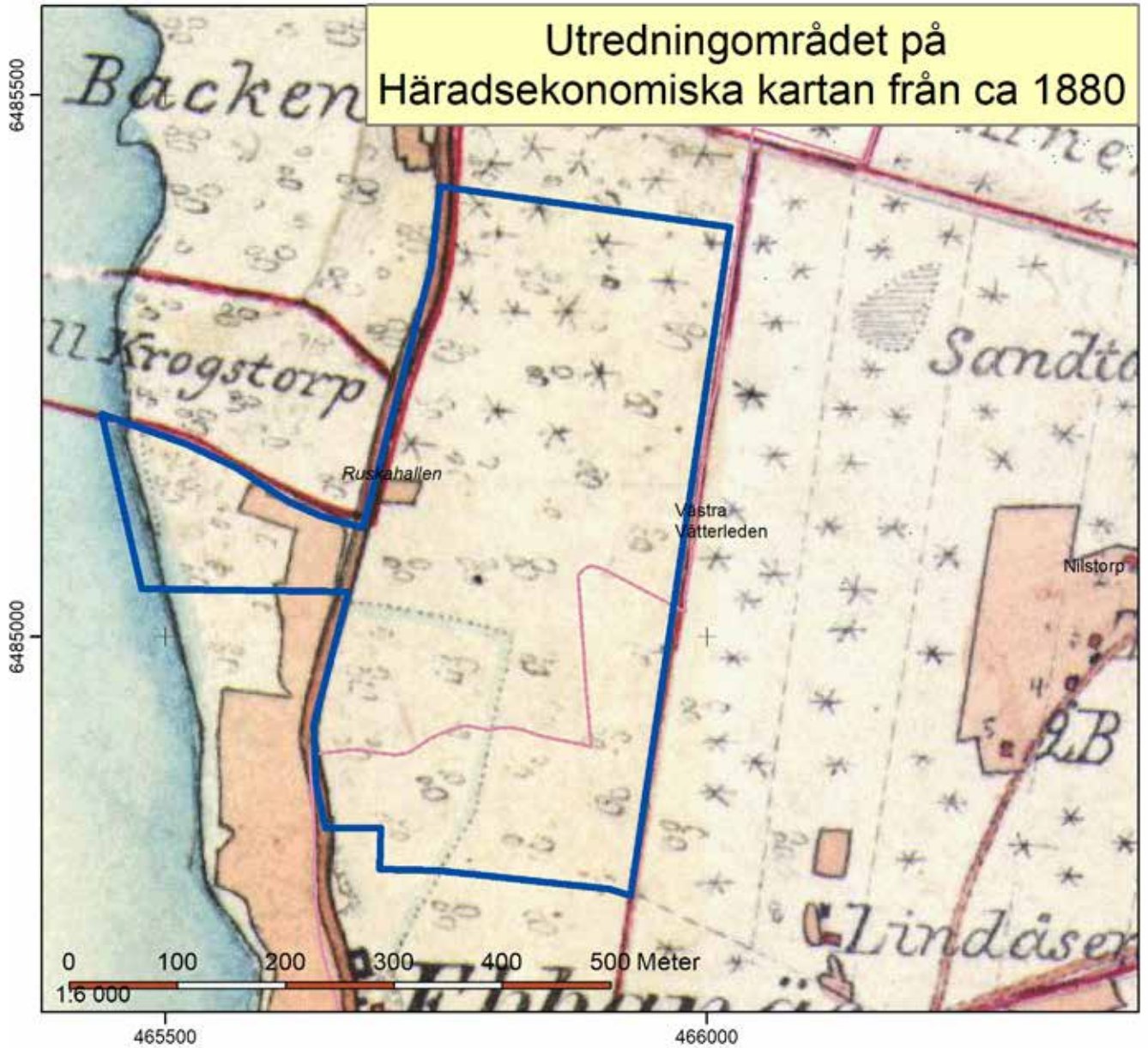
RAK:

Mölltorp J112-54-22, Häradsekonomisk karta 1877–1882

8E 7d Mölltorp Ekonomisk karta 1959

Utredningsområdet är blåmarkerat och lagt på 1784 års skogskarta samt 1804 års storskifteskarta.

Utredningsområdet är blåmarkerat och lagt på häradsekonomska karta från omkring 1880. Nu är åkermark upptagen i det västra området.

Utredningsområdet är blåmarkerat och lagt på ekonomiska kartan från 1959. Även här finns åker i utredningsområdets västra del.

Karlsborgs kommun planerar att bygga bostäder i norra delen av Mölltorp inom en fastighet som heter Ebbanäs.

Platsen ligger på en västsluttning ner mot Kyrksjön och utgör ett bra läge för stenåldersboplatser. I Mölltorp har också en masugn legat varför det även fanns möjlighet att området innehöll kolbottnar efter kolmilor. Därför har en arkeologisk utredning genomförts av området.

Inom det aktuella området hittades inga fornlämningar.

